

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Marija Garalevičiūtė

**IŠEIVIJOS INTELEKTUALŲ UŽDAVINIAI JAUNIMUI: BENDRUMAI
IR SKIRTUMAI TARP ATEITININKŲ IR SANTARIEČIŲ**

Savarankiškas tyrimas

Vadovai: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius
doc. dr. Mykolas Jurgis Drunga
Ina Vaisiūnaitė

Kaunas, 2016

Turinys

Turinys.....	2
Įvadas.....	3
Lietuvių išeivijos jaunimo perspektyvos ateitininkų akimis	5
Lietuvių išeivijos jaunimo uždaviniai per santariečių–šviesiečių prizmę	8
Uždaviniai išeivijos jaunimui: panašumai ir skirtumai tarp santariečių ir ateitininkų požiūrių.....	11
Išvados.....	13
Šaltinių sąrašas	15

Įvadas

Nuo sovietų bėgusi lietuvių išeivija turėjo didžiulį intelektualinį potencialą, kurį vystė, jausdamasi įpareigota, turėdama laisvę ir galimybes, tęsti okupuotos Lietuvos gyvenimą svetur. Intelektualiniai išeivių mąstymai neapsiribojo vien tik savosios padėties, t.y. savo kailiu patyrusių bėgimą nuo SSRS žmonių, padėties apmąstymu ir sielvartu dėl prarastos Tėvynės: apsipratę su savo padėtimi ir suvokę savo galimybes kurti, taip pat – vedami sąmoningai suprantamos atsakomybės, svetur išvykę lietuviai, mąstė ir kūrė stiprius intelektualinius kūrinius, taip tęsdami ir, stebėdami bei pergyvendami tuometines naujas tendencijas, progresyviai vystydami lietuvišką kultūrą.

Tuometiniai išeiviai kėlė daug klausimų, kuriuos apmąstant kilo kai kada įžvalgomis net laiką aplenkę intelektualiniai kūriniai. Visgi galima, matyt, išskirti, jog bendrai lietuvių išeivijai svarbiausias uždavinys buvo išsaugoti lietuvių, tačiau kaip tai padaryti, nuomonės išsiskyrė. Tikriausiai dvi didelės ir ryškios išeivių intelektualinės stovyklos – ateitininkai ir santariečiai – mąstė bendras išeivijos problemas, taip pat ir lietuvių išsaugojimą, pritarė skirtingoms idėjoms ir būdams tai padaryti. Jų nuomonės išsiskyrė ir viena aktualia tema – lietuvių išeivių uždavinių jaunimui klausimu, apie kurį ir yra šio darbo tema. Ir, nors abiejų intelektualinių stovyklų pagrindinis tikslas buvo vienas – išsaugoti lietuvių, į kurį tilpo ir uždaviniai jaunajai egzilio kartai – tačiau į jo įgyvendinimą pažiūrėta pakankamai skirtingai.

Šiame darbe ir bus bandoma pažvelgti, kaip buvo projektuojamas jaunimo vaidmuo egzilio gyvenime, t.y., kokie uždaviniai buvo keliami jaunajai kartai; kuo jie siejosi ir pynėsi su bendrais išeivijos intelektualiniais mąstymais; kuo skyrėsi santariečių bei ateitininkų vizija uždaviniuose jaunimui ir kas vienijo abi šias stovyklas. Aptariant išeivijos intelektualų uždavinius jaunimui, galima giliau suprasti problemas, matomas išeivijoje ir jų pačių mąstomas, taip pat projekciją į ateitį bei skirtingus požiūrius į pačią lietuvių perspektyvą.

Taigi šio savarankiško darbo tikslas ir yra išanalizuoti išeivijos intelektualų uždavinius jaunimui, aptariant ateitininkų bei santariečių mąstytojų tekstus, o per juos suprasti uždavinių genezės priežastis, bendrą išeivijos galvosėnų foną ir vizijas jaunajai kartai, taip ieškant bendrumų bei skirtumų tarp minėtų intelektualinių stovyklų. Šiam tikslui realizuoti išsikelti šie uždaviniai: aptarti ateitininkų mąstytojų keliamus uždavinius jaunimui ir nustatyti jų specifiškumą; aptarti santariečių intelektualų uždavinius jaunajai egzilio kartai bei išryškinti jų vizijos išskirtinius bruožus; nustatyti abiejų intelektualinių šalių bendrumus ir esminius skirtumus šio intelektualinio klausimo atžvilgiu.

Tikslinga aptarti ir šiame tyrime naudojamas pozicijas, kurios buvo kertinės norint išpildyti šio savarankiško darbo temos tikslą bei iš jos einančius uždavinius. Taigi galima išskirti šiuos išėivijos intelektualų darbus: ateitininkų stovyklos esmei naudoti prof. Stasio Šalkausko „Ateitininkų ideologija“¹, Juozo Girniaus „Idealas ir laikas“², to paties autoriaus „Tauta ir tautinė ištikimybė“³ Juozo Ereto „Išėivijos klausimais“⁴, taip pat šio autoriaus veikalas „Tremtis – prakeiksmas ar uždavinys?“⁵ bei prof. dr. Vlado Bieliausko straipsnis „Jaunuolio vystymasis tarp dviejų kultūrų“⁶. Santariečių pusei pasirinkti leidiniai: „Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos“⁷, taip pat paties Vytauto Kavolio veikalai „Nužemintųjų generacija“⁸, „Sąmoningumo trajektorijos“⁹, „Nepriklausomųjų kelias“¹⁰. Prie šių reikia paminėti ir Algimanto Mackaus veikalą „Ir mirtis nebus nugalėta“¹¹ bei Geniaus Procutos straipsnį „Reikia informuoti jaunimą apie Lietuvą“¹² leidinyje „Laiškai lietuviams“. Šios minėtos pozicijos atskleidė ateitininkų bei santariečių esminę poziciją uždavinių jaunimui klausimu ir leido pastebėti šių dviejų skirtingų intelektualinių pozicijų skirtumus bei panašumus per minėtų kiekvienai srovei atstovavusių intelektualų prizmę. Taigi trumpai aptarus pagrindinius šio darbo aspektus bei naudotas išėivių galvojimų pozicijas, galima pradėti nagrinėti šio darbo temą – išėivijos intelektualų uždavinius jaunimui: bendrumus ir skirtumus tarp ateitininkų ir santariečių.

¹ Stasys Šalkauskis. *Ateitininkų ideologija*. Išleido Prel. Pr. M. Juras. Spauda N. Pr. Seserų spaustuvės, Putnam, Conn., 1954.

² Juozas Girnius. *Idealas ir laikas. Žvilgsnis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išėiviją*. „Draugo“ spaustuvė, 4545 W. 63 St., Chicago, Illinois, 1966.

³ Juozas Girnius. *Tauta ir tautinė ištikimybė*. „Draugo“ spaustuvė, Chicago, Illinois, 1961.

⁴ Juozas Eretas. *Išėivijos klausimais*. Lietuvių katalikų mokslo akademija, Roma, 1974.

⁵ Juozas Eretas. *Tremtis – prakeiksmas ar uždavinys?* Išleido „Šaltinis“, 5-6 Nr., London, 1963.

⁶ Vladas Bieliauskas. *Jaunuolio vystymasis tarp dviejų kultūrų*. Leidinys „Laiškai lietuviams“, Vol. 16, 1965m. 10 lapkritis. Prieiga per internetą: <http://laiskailietuviams.lt/index.php/1965m-10-lapkritis/2232-jaunuolio-vystymasis-tarp-dvieju-kulturu>. <žiūrėta 2016-05-01>.

⁷ *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. Sudarytojai Rita Kavolienė, Darius Kuolys. Leidykla „Baltos lankos“, 2000.

⁸ Vytautas Kavolis. *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai*. Algimanto Mackaus vardo knygų leidimo fondas, Galinda Press, Inc., Cleveland, Ohio 44103, 1968.

⁹ Vytautas Kavolis. *Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*. Išleido Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas AM and M Publications, Chicago, Illinois 1986.

¹⁰ Vytautas Kavolis. *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951 – 1965)*. Sudarytojai Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. „Versus aureus“ leidykla, 2006.

¹¹ Algimantas Mackus. *Ir mirtis nebus nugalėta*. Leidykla „Vaga“, Vilnius, 1994. Prieiga per internetą: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003875938/A.Mackus_Ir_mirtis_nebus_nugaleta.pdf?exId=351681&seqNr=5. <žiūrėta 2016-05-01>.

¹² Genius Procuta. *Reikia informuoti jaunimą apie Lietuvą*. Leidinys „Laiškai lietuviams“, Vol. 15, 1964m. 11 gruodis. Prieiga per internetą: <http://laiskailietuviams.lt/index.php/1964m-11-gruodis/2056-reikia-informuoti-jaunima-apie-lietuva> <žiūrėta 2016-05-01>.

Lietuvių išeivijos jaunimo perspektyvos ateitininkų akimis

Kaip minėta įvade, ateitininkai buvo viena didžiausių organizacijų lietuvių išeivijoje. Jų pagrindinės nuostatos jaunimo atžvilgiu buvo pagrįstos katalikiško gyvenimo principais ir daugiausiai konservatyviu požiūriu į jaunimą kaip į lietuvybės išsaugojimo ir tam tikro jos „užrakinimo“ įrankį. Kaip to įrodymas yra St. Šalkauskio apibendrinimas, kuriuo apibūdinama ateitininkų organizacija: „Ateities organizacija yra mokslą einančio lietuvių katalikiškojo jaunimo sąjunga. <...> Taigi iš visų lietuvių Ateitis renkasi tik katalikus, iš katalikų telkia tik jaunimą ir iš jaunimo išskiria tik mokslą einančius.“¹³ Jau vien iš šios citatos galima suprasti, jog būtent jaunimui ateitininkai skyrė itin didelį dėmesį, o lietuvybės išsaugojimas ir puoselėjimas jiems buvo vienas iš pagrindinių uždavinių egzilio jaunimui.

Ateitininkai turėjo konkretų nusistatymą jaunimo auklėjimo ir su tuo glaudžiai susijusios ateities uždavinių esmės atžvilgiu, kuris taip pat apibrėžtas ateitininkijos ideologiją aprašančiame St. Šalkauskio veikale: „Juk yra aišku, kad ateitis bus tokia, kaip galutinai išsiauklės bei išsilavins naujoji karta.“¹⁴ Iš anksčiau minėtos citatos bei šios jau gali pradėti ryškėti samprata, jog, statydami lietuvybę ir išsimokslinimą bei katalikybę kaip kertinius ateitininkų jaunimo esaties pamatus, ateitininkai jų auklėjimą bei uždavinius turėjo sieti būtent prie aiškiai apspręsto kelio – katalikiškumo ir lietuvybės išsaugojimo bei puoselėjimo išeivijos jaunojoje kartoje.

Šis kelias, atrodytų, nors ir konservatyvus, tačiau pakankamai aiškus ir tinkamas auklėti išeivijos jaunimui: siekta išsaugoti bendrą egzilio vertybę – lietuvybę (taip pat – katalikybę), kurios puoselėjimas buvo vienas kertinių uždavinių užsienyje atsidūrusiems lietuviams. Tačiau toks šios organizacijos didaktiškumas savyje neša savotiškus rėmus, kurie ne skatinti puoselėti, o kaip tik konservuoti ar šabloniškai kurti naują lietuvišką kultūrą, nebūtinai prisitaikant prie naujos gyvenamos aplinkos bei užsidarant nuo jos (prisiminkime, jog organizacija skirta tik katalikams, mokslus einantiems jaunesiems lietuviams). Taip pat toks aiškus kelio nustatymas, kokį pateikia ateitininkų ideologija neleidžia (arba tik dalinai leidžia, t.y., kiek tai atitinka pačios organizacijos nuostatus) reikštis jaunosios išeivijos kartos kūrybiškumui: „Per ankstyvas skatinimas jaunimą veikti sutrumpina jo protinio, dorinio ir profesinio pasiruošimo laikotarpį, kuris tikram inteligentui turi būti gana ilgas, ir tuo būdu būsimąjį inteligento darbą padaro mažiau vertingą <...>.“¹⁵ Taip, pernelyg saugojant ir rūpinantis jaunimo „subbrandinimu“ ir auklėjimu iki tol, kol jis bus pakankamai subrendęs „tinkamai kūrybai“ tarsi uždaromas ankstyvojo kūrybiškumo bandymų, o per tai – naujų lietuvybės formų – ieškojimas, sakoma, jog tai daryti priklauso

¹³ Stasys Šalkauskis. *Ateitininkų ideologija...*, p.69.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat, p.77.

tik subrendus ir „pasiruošus“ (arba esant tinkamam paruošimui), ką suteikia ateitininkų organizacija, save matanti kaip tinkamo šeimos, mokyklos ir Bažnyčios auklėjimo tąsą.

Vis dėlto negalima visiškai neigti teigiamų šio auklėjimo pusių. Kaip rašyta anksčiau, ateitininkai pasirinko konkretų, aiškų kelią, kuriuo turėjo sekti jaunimas. Toks didaktiškumas tarsi turėjo nuraminti išeiviją, ypač savo kailiu patyrusią atsiskyrimą nuo okupuotos Lietuvos, suteikti jai vilties išsaugoti lietuviybę, kuri buvo išsivežta bėgant nuo sovietų. Prof. dr. J. Eretas, savo galvojimais ir tekstu, skirtu būtent šiai nuo sovietų tiesiogiai nukentėjusiai išeivių generacijai nuraminti¹⁶, išreiškė ne vien atjautą jų esamai situacijai, tačiau ir suformulavo chaotiškoje padėtyje atsidūrusio egzilio ateities perspektyvas per aiškų lietuviybės puoselėjimą kūryboje: „Mūsų emigracinė buitis tad nėra prakeikimas, o Apvaizdos parėdymu mums skirta užduotis. <...> Bet šitą uždavinį – išsaugoti bei išvystyti krikščioniškąją kultūrą lietuviškame pavidale – mes tegalime atlikti, jei mes tą darbą dirbsime ir savąja kalba. <...> juk dirbame tiek sau, kiek Lietuvai“¹⁷. Kaip savotišką to tąsą galima suprasti ir konservatyvų jaunimo auklėjimą, o per jį išryškėjantį uždavinį puoselėti atsivežtą lietuviybės modelį ir kultūrą, kuri į rėmus tikriausiai stūmė baimė prarasti vienintelį iš atimtos šalies likusį tapatumo požymį – tarpukarinį lietuviškumą. Juozas Girnius tokį uždavinį puikiai sutalpina į šį sakinį, skirtą apibrėžti svarbiausią jaunųjų kartų auklėjimo uždavinį: „Išlaikyti išeivijos tautinę gyvybę – tai tautiškai išauklėti jaunąsias kartas, būtent – įgdyti jas į lietuviybę ir tuo būdu jose įžiebtį lietuviškąją sąmonę.“¹⁸

Ateitininkai skatino susitelkti būtent į savo tautiškumą, nors ir brėžė tam tikras ribas tarp fašizmo ar kitaip perdėto nacionalizmo, skatindami krikščioniškąją draugiškumą kitoms tautoms. Vis dėlto ateitininkai daugiau įsivaizdavo tautinę, lietuviškąją kūrybą kaip savarankišką, uždara nuo kitų tautų kultūros. Kaip rašo St. Šalkauskis, „Kiekvienas ateitininkas turi pareigą įsigyti tikslaus tautinio susipratimo tikro patriotizmo prasme, kad galėtų pats išsilaisvinti <...> iš tautinio šovinizmo, neapykantos <...>. Pagaliau, kiekvienas ateitininkas vardan tikro patriotizmo turi sugyventi su susipratusiais kitų tautų patriotais, mylėdamas kitas tautas kaip bendros žmogiškos dvasios reiškėjas ir nešėjas.“¹⁹. Toks pasakymas, nors savyje, kaip neabejotinai teigiamą veiksnį, talpina meilės Tėvynei užtaisą, gali suponuoti, jog Lietuvos egzilio ateitininkiškam jaunimui, lavinamam kurti ir puoselėti lietuviškumą išeivijoje, tokia uždara erdvė, besidominti tik savąja istorija, kultūra ir iš to gimstančia kūryba bei nematanti potencialo kitose kultūrose kaip galimo pavyzdžio aukštesnėms savoms

¹⁶ Juozas Eretas. *Tremtis – prakeikimas ar uždavinys?*...

¹⁷ Ten pat, p.16.

¹⁸ Juozas Girnius. *Tauta ir tautinė ištikimybė...*, p.254.

¹⁹ Stasys Šalkauskis. *Ateitininkų ideologija...*, p.89.

kultūrinėms pakopoms siekti, turėjo po truputį versti lietuviybę tik imitaciniu, nuolat aukštesniųjų ateitininkų prižiūrimu kūrybiniu žaidimu.

Vis dėlto, kaip tęsiama prof. Stasio Šalkauskio, ateitininkams, „<...> kaip mokslą einantiems būsimiems inteligentams protininkams, lavinimasis turi stovėti pirmoje uždavinių eilėje.“²⁰ Ir turima omenyje ne vien mokyklose gaunamą išsilavinimą, tačiau būtinybe laikoma ir „<...> laisva skaityba ir dalyvavimas lavinimosi rateliuose.“²¹ Taigi iškeliamas uždavinys ruošti protiškam darbui, t.y. galvojimams, taip pat ir kokybiškai kūrybai vardan lietuviškos kultūros puoselėjimo. Toks aspektas yra vienareikšmiškai teigiamas, t.y. neapsiribojama vien tik katalikiškumo indoktrinacija, tačiau skatinamas ir mokslas, išsilavinimas, kuris sustiprintų ir pagilintų būsimą kūrybą.

Vis dėlto tautinis veiksnys ateitininkijos formuojamame viename pagrindinių uždavinių išsivijos jaunimui – išsilavinimo siekime – išlieka svarbiausias. Vadinas, išsilavinimas ir kūryba gali pagelbėti svarbiausiam – lietuvių tautinės kultūros išsivijoje – puoselėjimui pagal senųjų išsivijų atsivežtą modelį. Taigi minėtas uždarumas, nepritaikant kitų tautų kultūrinių pasiekimų lietuviškajai, skatino vis didesnę kūrybinį ribotumą ir getizaciją.

Vis dėlto toks tikslingas ir vienpusis kelias tautybei išsaugoti, lavinant ir skatinant vaikuose (jaunojoje kartoje) augti lietuviškumą²², suponuoja ne vien teigiamus dalykus – kaip tautinis tapatumas ir iš to gimianti tautinė kūryba. Minėtas uždarumas, siekis getizuotis liudija apie tai, kokia trapi buvo vos per 20 metų gyvavusi nepriklausomybė ir staigus tautinis susipratimas. To jokiū būdu siekta neprarasti, todėl ateitininkų pastangos griežtai apsibrėžti tautinės kultūros puoselėjimo jaunojoje kartoje rėmus, kaip minėta, skatino vien tik išorinės, „negyvos“ tautinės kultūros vystymosi prielaidas, tačiau vėliau toks dalykas suprastas ir bandytas apsibrėžti liberaliau²³.

Antras neigiamas dalykas, atsiradęs kaip išdava šios žūtbūtinės ir privalomos saugoti bei puoselėti tautinės kultūros, jog būdama tokia apibrėžta ir būtina sąlyga tinkamam jaunimo išauklėjimui, tokiu savo nelankstumu galėjo atstumti jaunąją išsivijos kartą, ypač tuos, kurie turėjo gebėjimus kurti, tačiau tautinę kūrybą įsivaizdavo kitokią negu pateikti standartai. Tai galėjo baigtis lietuviškumo atstūmimu, maištavimu, ėjimu į kitas organizacijas arba demonstratyviu nedalyvavimu, abejingumu tautinės kultūros puoselėjimui išsivijoje. Apie kitokį – ne tokį užangažuoatą arba visai liberalųjį požiūrį į lietuviybės išsaugojimą ir uždavinius jaunajai kartai – kitame skyriuje apie santariečius–šviesiečius.

²⁰ Stasys Šalkauskis. *Ateitininkų ideologija...*, p.92–93.

²¹ Ten pat, p.93.

²² Juozas Girnius. *Tauta ir tautinė ištikimybė...*, p.254–275.

²³ Juozas Girnius. *Idealas ir laikas. Žvilgsnis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išsiviją...*, p.58.

Lietuvių išėivijos jaunimo uždaviniai per santariečių–šviesiečių prizmę

Liberalioji lietuvių išėivijos dalis – santariečiai–šviesiečiai, kurie kėlė jaunimui vieną tokį patį pagrindinį uždavinį, t.y. lietuviškos kūrybos plėtotę²⁴ – turėjo ir propagavo visiškai kitokius būdus šiam tikslui realizuoti. Vienas pagrindinių išėivių Santaros–Šviesos galvotojų – Vytautas Kavolis, kartu su kitais santariečiais, ne kartą apmąstė ir nustatė tam tikras gaires, kuriomis vadovaudamasis jaunimas galėjo kurti ir turtinti, vystyti lietuvišką kultūrą. Tačiau minėti rėmai greičiau, santariečių atveju, buvo ne rėmai, o skatinimas sugerti iš kitos – amerikiečių – kultūros tai, kas geriausia, ir pritaikyti šiuos bruožus lietuvių kultūros modernėjimui, neprarandant savo unikalaus identiteto. Taigi šiame skyriuje išsamiau nagrinėjama, kokie buvo santariečių organizacijos uždaviniai jaunimui, kokia specifika pasižymėjo ir koks buvo jų diskursas išėivijos lieuvių atžalų atžvilgiu.

Pirmiausia reikia paminėti, jog, kaip rašo V. Kavolis veikale „Nužemintųjų generacija“, skausmas ir stiprūs išgyvenimai, pasireiškę egzilio kūryboje, buvo tarsi jų kompensacija dėl per „savos žemės praradimą <...>“²⁵ pasireiškusį „<...> kūrybinių šaltinių netekimą.“²⁶ Iš vienos pusės, suprantama, jog žmonės, netekę savo žemės, taip pat didele dalimi būdami intelektualai, savo jausmus išreiškė kūryba, kuri tikrai vertinga. Tačiau kiek kitokioje situacijoje atsidūrė jau nebe Lietuvoje gimę išėivių jaunoji karta, kuri „<...> brendo jau nutrūkus tiesioginiam ryšiui su gimimo kraštu, nebėra, kaip dar buvo Nykai – Niliūnui, į žemę įleistų gyslų, per kurias galėtų plaukti gyvybės sultys.“²⁷ Iš vienos pusės, jie neturėjo, be savo šeimos ir bendruomenės, tvirtos „žemės“ ir laisvos Tėvynės, kitaip tariant, nuolatinių ir nepažeidžiamų šaknų, kitaip nei, tarkim amerikiečiai, kurių giminė buvo jų laisva gyvenamoji vieta. Tai atsiliepė skausmingai: jaunimas tik galėjo įsivaizduoti, kokia, kas ta Lietuva, iš kurios yra jos tėvai ar bendruomenė ir negalėjo užmegzti tvirto ryšio su Tėvyne. Iš karto ryškėja ir kita problema, susijusi su pirmąja: kadangi jaunoji lietuvių išėivijos karta augo ir brendo jau ne Lietuvoje, o JAV (šiame tekste nagrinėjamas JAV lietuvių egzilis – aut. past.), kai kurie galbūt neįjutė tokio tvirto įsipareigojimo būtinai kurti lietuviškai ir puoselėti lietuvių kultūrą ateičiai (ypač kai tai brukama per prievartą), ką išėivių jaunimas buvo skatinamas daryti.

²⁴ Kaip rašo Julius Šmulskštys, „Jau pačioje organizacijos pradžioje lietuvių išėivijos išlaikymo ir atnaujinimo klausimas išėivijoje buvo vienas iš pagrindinių santariečių rūpesčių. Užsidarymas iš Lietuvos atsivežtose tradicijose ir naujų idėjų, metodų bei eksperimentavimo baimė negalėjo būti patrauklūs Vakaruose mokslus baigusiam jaunimui.“ *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos...*, p.260.

²⁵ Vytautas Kavolis. *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai...*, p.9.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat, p.10.

Vis dėlto šis konfliktiškas santykis tarp buvimo jaunuoju etniniu lietuviu išėiviu, tik numanančio, kokia jo Tėvynė Lietuva ir gyvenimo amerikietiškoje kultūroje, kuri visai skiriasi nuo tėvų diegiamos lietuviškosios, ir jų gyvenimas šių dviejų kultūrų priešpriešoje ne sustabdė jaunimą nuo savo lietuviškos tapatybės, tačiau kaip tik, tinkamai įdiegus ir suformulavus jo pareigas, skatino progresyvią lietuvišką kūrybą. Kaip rašo A. Mackus, „Paraštėje norėtusi pastebėti tikrai tiek, kad mūsų pasitraukimo iš gimtosios žemės pateisinimas glūdi ne vien lietuviybės išlaikyme, bet lietuviybės, — o ją sudaro visos mūsų tautos kultūrinės, plačia prasme suprantamos, apraiškos, — augime ir ugdyme.“²⁸

Būtent santariečiai-šviesiečiai, tarsi mažindami atskirtį ir įtampą tarp išėivijos gyvenimo dvejose kultūrose, tačiau laikydami itin svarbia misija lietuviškumo išsaugojimą, intelektualiosios kūrybos uždavinį lietuvių išėivių jaunimui pateikė per liberalumo prizmę. Būtent taip, laisviau, V. Kavolis žiūri į senosios kartos atsineštą lietuviybės palikimą ir tolesnį lietuviškos kultūros plėtojimą bei tobulinimą jaunosios kartos rankose, neišsiginant savo per tėvus ir bendruomenę įsisąmoninamų šaknų: „Išsigelbėjimas iš racionaliai suplanuotos ateities – prosenelių egzistencijos būdo archaiško vientisumo galimybės savyje pajutimas. <...> Įsišaknyti galima tik tiksliai suprastoje sau artimųjų egzistencijoje, o tai reikalauja teisingo atsakomybių įvertinimo. Tikrai atsakingai įvertinta praeitis tampa sava ne vien jausmais, bet ir moraline vaizduote. Tiksliausiai tai supranta ir įsakmiausiai pabrėžia jaunesnieji.“²⁹. Jau čia, trumpose įžvalgose, skirtose nagrinėti naują jaunimo kuriamą literatūrą, užčiuopiamas liberalus, santarietiškas-šviesietiškas požiūris, kaip įgyvendinti jaunajai kartai skirtą lietuviškos kultūros plėtotės uždavinį.

Ryškus ir jau kiek aptartas santariečių-šviesiečių bruožas, kalbant apie uždavinius jaunimui, buvo skatinama liberali, tačiau kokybiška kūryba, pasiimant modernius ir vertingus bruožus iš amerikietiškosios kultūros ir taikant juos progresyviai lietuviškai kultūrai, o per moderniąją lietuviybę buvo stengiamasi išlaikyti ir vystyti laisvos lietuvių tautos intelektualinį branduolį ir jį, kaip morališkai privalomą duoklę, atiduoti okupuotoje Lietuvoje pasilikusiai lietuvių visuomenei, kai šalis vėl taps nepriklausoma.

Santariečiai-šviesiečiai, kaip užsiminta anksčiau, kitaip nei jau aptarti ateitininkai įsivaizdavo būdus, kaip jaunimui išsaugoti lietuviškumą ir lietuviškąją kultūrą. Santariečiai nepabijojo „paleisti“ kai kur spaudžiančių rėmų arba senosios lietuviškos kultūros, kurią atsivežė nepriklausomos tarpukario Lietuvos kultūros fone susiformavę išėiviai. Kaip rašo Arvydas Šliogeris, kalbėdamas apie V. Kavolio asmenybę, o per tai savotiškai ir apie santaros-šviesos vertybes ir požiūrio ypatumus, „<...> jis buvo

²⁸ Algimantas Mackus. *Ir mirtis nebus nugalyta...*, p.335.

²⁹ Vytautas Kavolis. *Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai...*, p.71-72.

kovotojas. Visų pirma kovotojas „prieš“: prieš politinį ir ideologinį terorą, prieš savųjų ir svetimųjų primetamus kolektyvinius stabus, prieš bet koki fanatizmą, prieš tuščią patriotinę ir internacionalinę retoriką, <...> prieš „tikratikius“, išpažįstančius tik autoritarinį tikėjimą ir siekiančius tą tikėjimą primesti kitiems <...>.³⁰ Čia ir yra vienas esminių bruožų, būdingų santariečių-šviesiečių požiūriui į jaunimui skirtą uždavinį, t.y. lietuviškos kultūros puoselėjimą: nesustabarėjimas ir aktyvus kontaktas su aplinka, poreikis neužsidaryti ir pažinumo būtinybė norint tobulinti savąją kultūrą. Kaip rašoma toliau, „<...> mūsų individualizmas ne tik silpnas, bet ir komiškas, <...> nes vienintelė jo saviraiškos vieta – privataus gyvenimo urvelis. <...> o kai toks žmogelis pakirsta iš anarchiško individualizmo svaigulio, jis tuojau pat puola į doktrininio tikėjimo glėbį <...>“³¹. Pabrėžiamas atsineštos lietuviškos kultūros silpnumas, pasireiškiantis minėtu išėivio lietuvių santykiu su individualizmu ir kolektyvizmu, kurį gali nugalėti tik ne ideologiškai „uždaryta“, o laisva ir imli jaunoji egzilio karta.

Dar vienas bruožas – santariečiai ne vien skatino jaunimą kurti modernią lietuvišką kultūrą, tačiau, suvokdami savo misiją ją vėliau atiduoti ar bent pasiūlyti išsilaisvinusiai Lietuvai, laikė būtinybe supažindinti, kiek įmanoma, jaunąją kartą su tuometine Lietuva. Apie tai kalba prof. Genius Procuta savo rašinyje „Reikia informuoti jaunimą apie Lietuvą“³². Ryšys su Lietuva turėjo geriau veikti nei tik prašymai kurti lietuviškai, ar tėvų, bendruomenės pasakojimai apie Lietuvą ir jos kultūrą: „Kai ryšiai nutrūksta, tuomet tas nuolatinis kalbėjimas, raginimas: būkite gerais lietuviais, rūpinkitės Lietuvos išlaisvinimu, kalbėkite lietuviškai, skaitykite lietuvišką spaudą ir literatūrą, gan dažnai tampa labai neveiksminga priemone, o kartais net įgauna įkyrumo ar zirzėjimo charakterį ir, užuot padėjęs lietuviškumui, kartais net pakenkia.“³³. Supažindinus, kiek įmanoma, jaunimą su Lietuva, be abejonės atsirastų ir geresnis suvokimas, ką ir kaip kurti, taip pat atsirastų kiek realesnis tarybinės Lietuvos vaizdas: „Nuolatinė ir išsami Lietuvos gyvenimo informacija išjudintų mūsų jaunimą didesniems ir svarbesniems darbams.“³⁴

Santariečiai skatino intelektualią kūrybą, paremtą tvirtu savo lietuviškumo supratimu, tačiau iš išorės jį puoselėjant kitatautišku modernumu. Toks jų įsivaizdavimas, jog lietuviškąją kultūrą reikia ne vien išsaugoti, tačiau, atsisakius išorinių, tuščiavidurių, sustabarėjusių idealų ir tvirtai suvokiant savo lietuviškumą; kurti moderniai, „<...> daugelio išėivių buvo laikoma svetima Lietuvos tradicijoms. <...>

³⁰ Vytautas Kavolis: *asmuo ir idėjos...*, p.225.

³¹ Ten pat, p.227.

³² Genius Procuta. *Reikia informuoti jaunimą apie Lietuvą...* <žiūrėta 2015-05-13>.

³³ Ten pat, <žiūrėta 2015-05-13>.

³⁴ Ten pat, <žiūrėta 2015-05-13>.

Tačiau tai nesumažino jų entuziazmo ir tikėjimo organizacijos tikslais, kuriuos geriausiai išreiškė šūkis: „Laisvo žmogaus keliu į lietuviškumą.“³⁵.

Uždaviniai išeivijos jaunimui: panašumai ir skirtumai tarp santariečių ir ateitininkų požiūrių

Iš ankstesnių skyrių pastebėta, jog pagrindinis klausimas ir rūpestis, tiek ateitininkų, tiek santariečių, kuris būtų susijęs (ar tiesioginis) uždavinys išeivijos jaunimui, buvo lietuvybės išsaugojimas ir puoselėjimas, idant netekus žemės, neišnyktų ir ji. Todėl bendrai lietuviams išeiviams, apie kuriuos kalbama šiame darbe, lietuvybės išsaugojimas ir tęstinumas buvo projektuojamas į atžalas, o šiems misija saugoti ir puoselėti lietuvybę buvo viena kertinių moralinių ir intelektualinių užduočių svetur. Vis dėlto šio kilnaus ir būtino moralinio į(si)pareigojimo įgyvendinimas išeivijoje buvo suprastas visiškai skirtingai, priklausomai nuo to, kaip skirtingai egzilis įsivaizdavo šio uždavinio realizaciją bei projekciją jaunimo atžvilgiu.

Taigi kaip iš ankstesnių skyrių buvo galima suprasti, ta pati misija ar uždavinys jaunimui, tiek santariečių, tiek ateitininkų, buvo traktuojamas skirtingai. Vieni laikė vertybe tos tarpukarinės lietuvybės, kurią atsivežė minėtoje kultūroje subrendęs egzilis, išlaikymą ir konservatyviu būdu perduodant jį jaunesniajai kartai, kiti – pagrindinių, ne išorinių, tačiau svarbiausių lietuvybės bruožų išlaikymą ir lietuviškos kultūros puoselėjimą įvedant į jį modernumo ir taip padarant išsivežtą lietuvybę lygiaverte kitoms, pažangesnėms kultūroms. Tačiau toks santariečių troškimas moderniai vystyti egzilio lietuvybę, už kurios ateitininkai, ypač pirmoji DP karta, laikėsi kaip už paskutinio juos su palikta tarpukarine Lietuva, siūlo, todėl jiems toks santariečių požiūris į lietuvybės progresą, imat geriausius kultūrinius bruožus iš svetimtaučių, atrodė išdavikiškas.

Ateitininkai lietuvybės išsaugojimą matė kitaip: svarbiausias būdas tai pasiekti tinkamai, jų nuomone, buvo per tikslinį ir nenutrūkstamą katalikišką ir konservatyvų auklėjimą bei gilų lietuvybės įdiegimą pirmiausia šeimoje, vėliau – padedant Bažnyčiai, mokykloms, organizacijoms. Vėliau – kad lietuvybės išsaugojimas ir puoselėjimas būtų kokybiškas – reikėjo jaunąją išeivijos kartą intelektualiai pribrandinti, kad jų kūryba būtų kokybiška. Tačiau tokia nuolatinė priežiūra galėjo turėti tik atsivežtos ir neprogresuojančios lietuvybės išsaugojimo galimybę, kadangi nuolatinė senųjų išeivių priežiūra ir nustatyti tam tikri rėmai jaunimui, kaip „teisingai“ kurti ir koku keliu eiti, jį įpareigojo (at)kartoti tuos

³⁵ *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos...*, p.262.

pačius tarpukarinio Lietuvos kultūrinius dalykus. Tai vedė prie originalios lietuviybės išsaugojimo, tačiau uždarumas jį darė, sakykime, be gilesnių idėjų, stengiantis neiškrypti iš to kelio, kuriuo veda ateitininkai. O šis tiesus, nubrėžtas ir, atrodytų, priimtinas lietuviybės išsaugojimo būdas išėivijos jaunimą skatino telktis, kurti prasmingus kūrinius tik lietuvių bendruomenėje ir taip po truputį getizuotis; mažiau integruotis į gyvenimą kitoje kultūroje, galbūt bijant taip prarasti ar „išduoti“ vienintelį savąjį ryšį – lietuviybę – su okupuota Tėvyne. Toks grynosios, tarpukarinės, lietuviybės išsaugojimas, manyčiau, būtų galėjęs geriausiai pasitarnauti tada, jei okupacijos laikotarpis būtų buvęs trumpas, kadangi tokiu atveju antrojoje (jaunojoje) kartoje išsaugotos senosios vertybės, grįžus į Lietuvą, veikiausiai būtų galėję natūraliai progresuoti ir tas originalios lietuviybės išsaugojimas būtų tik padėjęs nenuolti nuo išsivežtų vertybių.

Kitavertus, santariečiai mąstė visai kitaip, jiems nebuvo priimtinos konservatyvios lietuviybės išsaugojimo idėjos – žmonės, priklausę tai organizacijai arba bent pritarę jų siūlomam lietuviybės išsaugojimo jaunojoje kartoje uždaviniui, į būdus tai padaryti žiūrėjo laisviau ir pritarė kitų kultūrų ypatybių pritaikymui lietuviybės puoselėjimo tikslams. Tačiau jie, kaip ir ateitininkai, svarbiu aspektu laikė tvirtą kertinės lietuviybės perdavimą, idant šis jauname žmoguje vienareikšmiškai žymėtų jo tapatybę ir savaimę įpareigotą išsaugoti, puoselėti ir kurti modernią lietuviybę išėivijoje. Santariečiai, ne kaip ateitininkai, neturėjo tikslaus ir konkretaus, apibrėžto kelio, kaip turėtų būti dėliojami žingsniai pateikiant jaunimui uždavinį išsaugoti lietuviybę, tačiau vienas dalykas, ką itin pabrėžė ir jie (toks reikalavimas jaunajai kartai būdingas ir ateitininkams) – svarbu intelektualiai ir prasminga kūryba, skatinanti kurti ir kitus, duodanti įkvėpimą³⁶. Taip pat iš jaunimo buvo reikalaujama kokybiškumo, nepasitenkinama bet kokia kūryba. Tai galėjo kiek atgrasinti bandančią kurti jaunąją išėivių kartą, kadangi kartelė buvo iškelta aukštai, tačiau toks „filtras“ skatino tobulėti ir atsakingai žvelgti į duotą svarbų uždavinį – nuolat progresuojančios modernios lietuviybės išsaugojimą. Trafaretiškumo ir aiškaus kelio nebuvimas jaunąją išėivijos kartą skatino liberaliai, naujai pažvelgti į jiems patikėtą uždavinį ir ieškoti, kaip galima kokybiškai pagerinti lietuvišką kultūrą svetur, kurią, turint omenyje ir tai, jog buvo norima savo indėlių atiduoti ateityje laisvai Lietuvai naudotis.

Santariečių ir ateitininkų bendrumas, kalbant apie uždavinius jaunajai išėivijos kartai, pasireiškė poreikiu išsaugoti lietuviybę kaip vertybę, ją puoselėti bei reikalavimu ją toliau kurti, tobulinti kokybiškai.

³⁶ Kaip rašo V. Kavolis savo straipsnyje „Gyvosios lietuviybės perspektyvos“, „<...> jaunųjų kūrybai turi būti keliamas kokybės reikalavimas, nepasitenkinant amžiumi, tarytum dabartinėmis „normaliomis“ sąlygomis patsai faktas, kad jaunas žmogus lietuviškai galvoja, atpirktų visus jo galvojimo ar rašto trūkumus. <...> Tik kokybinė kūryba savyje turi pakankamai gyvybės lietuviui naujomis medžiagomis sustiprinti. Tik tokia kūryba yra pajėgi aplink save sumobilizuoti akademinų organizacijų aukštus reikalavimus įpratusias statyti jėgas.“ Vytautas Kavolis. *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951 – 1965)*... p.143.

Tačiau vis dėlto šios dvi išeivių organizacijos išsiskyrė daugeliu aspektų, kalbant apie tai, kaip ši pagrindinį jaunajai kartai skirtą uždavinį reikėtų įgyvendinti; per šią prizmę pastebimas ir visiškai skirtingas lietuvybės traktavimas bei jos išsaugojimo ir puoselėjimo samprata, kuri minėtoms organizacijoms nesuteikė bendrumo ir kai kada skatino neigiamą požiūrį viena kitos atžvilgiu (vieni neva tikrosios lietuvybės „išdavikai“, kiti – sąstingio apimti sustabarėjusių idealų garbintojai).

Išvados

Atlikus trumpą tyrimą apie išeivijos intelektualų uždavinius jaunimui, galima pateikti keletą išvadų. Pirma, ateitininkų mąstytojų keliamų uždavinių jaunimui specifiskumą rodo jų konservatyvus požiūris į lietuvybę, iš kurio išsivysto ir reikalaujami būdai ją išsaugoti. Ateitininkų keliamas pagrindinis uždavinys jaunajai išeivijos kartai buvo išsaugoti konkrečiai apibrėžtą lietuvybę sekant tikslingais ir jų prižiūrimais metodais bei propaguojamomis idėjomis. Tai „užrakino“ jaunąją kartą nuo kitos kultūros idėjų perėmimo lietuvybės puoselėjimo tikslu ir skatino getizaciją bei laipsnišką senosios kartos atvežtų lietuviškųjų vertybių „tuščio“ pamėgdžiojimo radimąsi.

Antra, santariečių intelektualų uždaviniai jaunajai egzilio kartai bei jų vizijos išskirtiniai bruožai reiškėsi moderniu požiūriu į pagrindinio uždavinio jaunimui – lietuvybės išsaugojimo ir puoselėjimo – įgyvendinimo būdus. Santariečių požiūris į lietuvybę kaip į pagrindinę vertybę, kurią verta išsaugoti, tačiau neapsiriboti vien senųjų kultūrinių formų atkartojimu ir liberalus požiūris į kitų kultūrų kokybiškų bruožų perėmimą ir pritaikymą lietuviškajai tobulinti, skatino tiek lietuvybės kaip vidinės, ne išorinės vertybės, atsirinkimą ir asmeninį moralinį stabilumą garantuojančios tapatybės suvokimą, kuris įgalino liberaliai, tačiau atsakingai modernizuoti lietuvybę bei šį produktą pasiūlyti nepriklausomos ateities Lietuvos visuomenei.

Trečia, abiejų intelektualinių šalių bendrumai ir esminiai skirtumai šio intelektualinio klausimo atžvilgiu yra apibrėžti dvejais aspektais: pagrindinis uždavinys jaunajai išeivijos kartai laikytinas bendru abejoms organizacijoms, tačiau jų skirtumą lėmė prieiga prie šio uždavinio įgyvendinimo vizijos. Būdami bendrąja prasme išeiviai, abiejų organizacijų nariai laikė nekvestionuojama pareiga išsaugoti lietuviškumą kaip vienintelį okupuotos šalies relikvą ir tai perduoti jaunajai kartai, kuri lietuvybę taip pat turėjo saugoti ir puoselėti. Tačiau skirtingas šio uždavinio jaunajai išeivijos kartai įgyvendinimo suvokimas, vieniems – konservatyvus, kitiems – liberalus, nulėmė kitokius kertinio uždavinio jaunimui diskursus ir nepbealiko bendrų sąlyčio taškų lietuvybės išsaugojimo ir puoselėjimo klausimu.

Šaltinių sąrašas

1. Bieliauskas V. *Jaunuolio vystymasis tarp dviejų kultūrų*. Leidinys „Laiškai lietuviams“, Vol. 16, 1965m. 10 lapkritis. Prieiga per internetą: <http://laskailietuviams.lt/index.php/1965m-10-lapkritis/2232-jaunuolio-vystymasis-tarp-dvieju-kulturu>. <žiūrėta 2016–05–01>.
2. Eretas J. *Išėivijos klausimais*. Lietuvių katalikų mokslo akademija, Roma, 1974.
3. Eretas J. *Tremtis – prakeiksmas ar uždavinys?* Išleido „Šaltinis“, 5-6 Nr., London, 1963.
4. Girnius J. *Idealas ir laikas. Žvilgsnis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išėiviją*. „Draugo“ spaustuvė, 4545 W. 63 St., Chicago, Illinois, 1966.
5. Girnius J. *Tauta ir tautinė ištikimybė*. „Draugo“ spaustuvė, Chicago, Illinois, 1961.
6. Kavolis V. *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai*. Algimanto Mackaus vardo knygu leidimo fondas, Galinda Press, Inc., Cleveland, Ohio 44103, 1968.
7. Kavolis V. *Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*. Išleido Algimanto Mackaus Knygu Leidimo Fondas AM and M Publications, Chicago, Illinois 1986.
8. Kavolis V. *Nepriklausomybų kelias. Publicistikos straipsniai (1951 – 1965)*. Sudarytojai E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. „Versus aureus“ leidykla, 2006.
9. Mackus A. *Ir mirtis nebus nugalėta*. Leidykla „Vaga“, Vilnius, 1994. Prieiga per internetą: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003875938/A.Mackus_Ir_mirtis_nebus_nugaleta.pdf?exId=351681&seqNr=5. <žiūrėta 2016–05–01>.
10. Procuta G. *Reikia informuoti jaunimą apie Lietuvą*. Leidinys „Laiškai lietuviams“, Vol. 15, 1964m. 11 gruodis. Prieiga per internetą: <http://laskailietuviams.lt/index.php/1964m-11-gruodis/2056-reikia-informuoti-jaunima-apie-lietuva> <žiūrėta 2016–05–01>.
11. Šalkauskis St. *Ateitininkų ideologija*. Išleido Prel. Pr. M. Juras. Spauda N. Pr. Seserų spaustuvės, Putnam, Conn., 1954.
12. *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. Sudarytojai R. Kavolienė, D. Kuolys. Leidykla „Baltos lankos“, 2000.